

WIESŁAW BORYŚ (Kraków)

PITANJA PRASLOVENSKE TVORBE RIJEČI U RADOVIMA RADOSAVA BOŠKOVIĆA

Prof. Radosav Bošković, jedan od istaknutih slavista-komparativista, od početka do kraja svog višegodišnjeg naučnog rada bavio se uglavnom problematikom uporedne slovenske gramatike, ispitivao je uzajamne odnose strukture slovenskih jezika kao i raznovrsna pitanja zajedničke osnove svih slovenskih jezika — rekonstruisanog praslovenskog jezika. Svojim mnogobrojnim radovima svakako je najviše doprinio poznavanju istorije tvorbe riječi u slovenskim jezicima (uglavnom u srpskohrvatskom), proučavanju strukture riječi u praslovenskom jeziku, kao i ispitivanju evolucije inventara tvorbenih morfema u doba praslovenske zajednice.

Najvažniji Boškovićev rad iz oblasti tvorbe riječi je izvrsna doktorska disertacija »Razvitak sufiksa u južnoslovenskoj jezičkoj zajednici«¹ ali i u mnogim kasnijim raspravama i člancima Bošković je razmatrao pojedina pitanja praslovenske (odnosno rane slovenske) tvorbe riječi. Važnost ovih proučavanja vidi se i u tome što je tvorba riječi dugo vrijeme bila jedna od najslabije razrađenih grana nauke o praslovenskom jeziku a i danas — iako smo u posljednje vrijeme dobili dragocijene sinteze iz ove oblasti² i uprkos očitom napretku na ovom području — zaostaje za drugim disciplinama praslovenske lingvistike.

¹ R. Bošković, *Odabrani članci i rasprave*, Titograd 1978, str. 49—175. Sve citirane Boškovićeve radove navodim prema ovom izdanju.

² A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*. IV. *La formation des noms*, Paris 1974; F. Stawski, *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego*, u: *Słownik prasłowiański*, I, Wrocław 1974, str. 43—141; II, 1976, str. 13—60; III, 1979, str. 11—19.

U raspravi »Razvitak sufiksa u južnoslovenskoj jezičkoj zajednici« R. Bošković je proučavao oblike južnoslovenske tvorbe imenica u odnosu na sjeverne slovenske jezike. Ova rasprava koja je do danas sačuvala aktuelnost jedan je od prvih slavističkih radova posvećenih geografskoj diferencijaciji tvorbe riječi na slovenskom prostoru i analizi južnoslovenskih tvorbenih inovacija. Ambiciozni ciljevi ove rasprave i dubina analize slovenske građe bili su uzrok da autor nije htio i nije mogao zaobići ni mnoga pitanja tvorbe imenica u praslovensko doba. Nastojao je da razjasni genezu pojedinih slovenskih sufiksa i porijeklo funkcija tvorbenih morfema. Uočio je osnovne hronološke slojeve u inventaru slovenskih tvorbenih morfema: praslovenski sloj morfema i funkcija pojedinih morfema, i mlađi sloj morfema i funkcija, koji se formirao u pojedinim grupama slovenskih jezika, odnosno u pojedinim slovenskim jezicima. Prema tome, nastojao je da odredi koji tvorbeni morfemi i koje funkcije pojedinih morfema pripadaju praslovenskom sloju, a koji su kasnije inovacije. Međutim, Bošković se nije ograničio na ovo bitno hronološko razlikovanje. Budući da se veliki dio tvorbenih morfema koje pripadaju praslovenskoj baštini oblikovao u doba praslovenske zajednice (nema, dakle, ekvivalenta u drugim indoevropskim jezicima), Bošković je ispitao i mogućnost njihovog postanka u praslovenskom jeziku. Bošković je, dakle, izdvajao i praslovenske inovacije u inventaru tvorbenih morfema i detaljno razmatrao njihovu genezu, pri čemu je dopunjavao ili korigirao dotadašnja tumačenja, odnosno predstavljao je sasvim novo, svoje objašnjenje. Od takvih praslovenskih tvorbenih inovacija Bošković je najviše pažnje posvetio sufiksima koji su postali preoblikovanjem arhaičnih, ranih praslovenskih osnova putem naslojivanja mlađih tvorbenih morfema. Ova omiljena Boškovićeve tema — uklanjanje arhaičnih imenskih osnova i u vezi s time postanak inovacijskih sufiksa — našla je svoj odraz u pomenutoj doktorskoj disertaciji kao i u kasnijim njegovim radovima. Bošković, naravno, nije zanemarivao ni proučavanje drugih načina oblikovanja tvorbenih morfema u praslovensko doba.

U našem članku nije neophodno, a ni moguće prikazati sva Boškovićeve razmišljanja o praslovenskoj tvorbi riječi i sva njegova tumačenja pojedinih pojava. Samo primjera radi možemo ukratko izložiti izbor njegovih objašnjenja geneze nekih praslovenskih sufiksa.

1. Bošković je detaljno ispitivao porijeklo sufiksa *-ica*³, jednog od najproduktivnijih slovenskih tvorbenih morfema. Uglavnom je prihvatio i duboko obrazložio, ali i djelimično korigovao tumačenje J. Rozwadowskog, koji je dokazivao da je sufiks *-ica* postao u praslovensko doba proširenjem prvobitnih osnova na *-ī*

³ *Razvntak sufiksa . . .* str. 59—71. Ovom sufiksu Bošković je posvetio kasnije i poseban članak: *Oko sufiksa -ica*, str. 273—275.

sufiksom *-ca* (npr. **vīlkī+ca>*v'čica* ‚vučica‘). R. Bošković je na indoevropskom fonu podrobno ispitao genezu ovog sufiksa u desupstantivnim derivatima u mocionoj službi kao i porijeklo sufiksa u deadjektivnim izvedenicama (npr. prasl. **čīnica*) i druge praslovenske funkcije istog sufiksa. Ovom je prilikom utaćnio genezu prvobitnih formacija sa morfeom *-ī*, koje možemo otkriti ispod derivata sa sufiksom *-ica*. Dokazao je takođe da postanak sufiksa *-ica* mora biti raniji od tzv. treće palatalizacije i da su osnove na *-ī* bile proširivane morfemom *ka* (*-ī+kā>īkā>-ica*). Prema Boškoviću »Nastavak *ka* došao je samo kao znak asimilacije izvedenim rečima jedne grupe imenica koje je istoriski razvitak uveo u izvedene reči; kao, jedna partikula da formalno obeleži jedan sufiksni odnos u jeziku koji je semantički već bio formiran« (str. 70). Nije u tome najvažnije da li ćemo ovo *-ka* smatrati semantički praznom partikulom (kako to čini Bošković) ili (kako se nama čini) desemantizovanom morfemom u strukturnoj službi. Bitno je da Boškovićevo proučavanje u izvjesnoj mjeri razjašnjava genezu i istoriju praslovenskih formacija tipa **v'čica*, **čīnica*, odnos takvih izvedenica prema ranijim formacijama na *-ī* kao i da otkriva postanak i evoluciju sufiksa *-ica* u praslovensko doba.

2. Interesantna je Boškovićeva analiza tvorbe desupstantivnih i deadjektivnih imenica sa sufiksom *-yūi* (pored *-y*)⁴. Bošković je, uglavnom, prihvatio raniju hipotezu J. Zubatog o postanku sufiksa *-yūi* u praslovensko doba putem proširenja imenica na *-y* (*<*-ūs*) morfemom *-ni* (indoevropskog porijekla)⁵. Pri tome je uočio neke slabosti i nejasnosti pomenute hipoteze. Postavio je, između ostalog, pitanje zašto su jedne imenice očuvale stari nastavak *-y* (npr. **ętry* ‚jetrva‘, **l'uby* ‚ljubav‘) dok je u drugima ovaj nastavak proširen i dobio je lik *-yūi* (npr. **bogyūi* ‚božica‘, **grdyūi* ‚superbia‘). Boškovićevo je objašnjenje ovog stanja dosta komplikovano ali se svodi uglavnom na odnos date imenice prema srodnim joj riječima, na njenu motivisanost odnosno nemotivisanost. Analiza građe dovodi ga i do zaključka o prirodi nastavka *ni* (pravilnije bi bilo *-ni* ili *-nji*): »nastavak *ni*, u ovoj eposi razvitka praslovenskog jezika kada su njime proširene imenice na *y*, nije mogao imati nikakva specijalna značenja: on je bio sveden na običnu partikulu; onako isto kao i nastavak *ka*« (str. 75). Ovo zaapžanje da je jedan stari indoevropski sufiks izgubio u praslovenskom svoju semantičku vrijednost i da je pretvoren u »partikulu« (u morfemu u strukturnoj službi, kako mi bismo rekli), zaslužuje svakako pažnju.

⁴ Razvitak sufiksa..., str. 71—75.

⁵ O drugim tumačenjima geneze ovog nastavka vidi F. Sławski, *nav. djelo*, Słownik prasłowiański I, str. 139—141.

3. U jednom kasnijem članku Bošković je skrenuo pažnju na srpskohrvatske deminutivne imenice tipa *koréčak*, *kaméčak*, koje je izveo od satrijih oblika (»direktno iz praslovenskoga«) tipa **korę-c-ьkъ*, **kamę-c-ьkъ*⁶. Čini se da su Boškoviću ovi pretpostavljeni praslovenski likovi bili deminutivi od nepotvrđenih imenica **korę-cъ*, **kamę-cъ*, gdje je sufiks *-cъ* dodat praslovenskom (što dokazuje i Bošković) obliku nominativa **korę* 'korijen', **kamę* 'kamen' (upor. prasl. **měsę-cъ* 'mjesec'). I u ovom slučaju imali bismo naslojivanje formanta (u srtukturnoj službi) *-cъ* (< *-kъ*) na stare osnove na *-ę* (< *-en*). Boškovićeva je tumačenje u principu ispravno, međutim, ovdje možemo precizirati neke detalje jer sada su nam poznate jezičke činjenice koje Bošković nije imao na raspolaganju. Naime, na srpskohrvatskom terenu, u nekim čakavskim govorima očuvale su se imenice kao *kāmek*, *jěčmēk* (*čmēk*), a isti tip imenica postoji i u bugarskim govorima (npr. *kāmek*, *krémek*). Takvi oblici dozvoljavaju rekonstrukciju prasl. dijala **kamę-kъ*, **korę-kъ*, derivata sa sufiksom *-kъ* koji je proširio prvobitne osnove na *-ę*. Od ovih derivata, realno posvedočenih u čakavskom i bugarskom, izvedeni su deminutivi sa sufiksom *-ьkъ*: **kamęk-ьkъ* > **kamęčьkъ* > sh. *kaméčak*⁷.

4. R. Bošković nije proučavao samo strukturu praslovenskih imenica. Zanimala ga je i tvorba arhaičnih slovenskih pridjeva, pisao je, na primjer, o pridjevima tipa **soldū* → **soldъ-kъ*⁸. O ovakvim pridjevima i proširivanju prvobitnih osnova na *-ū-* sufiksom *-kъ* dosta se pisalo prije Boškovića i poslije njega. Ali je Bošković uvjerljivo obrazložio zašto je praslovenski jezik na taj način uklanjao jedne pridjeve na *-ū-*, dok drugi nisu dobijali sufiks *-kъ*. Razlog je našao u motivaciji datog pridjeva i njegovom odnosu prema osnovnoj riječi. Djelovanje istih ili sličnih faktora (mjesto derivata u leksikološkoj porodici odnosno njegova izolovanost, karakter motivacije) uočavao je Bošković i u drugim slučajevima. U tome se vidi tipično za Boškovićevo proučavanje tvorbe riječi nastojanje da se jedna pojava razmatra svestrano u okviru šireg problema i opšte tendencije.

Navedeni primjeri Boškovićevih tumačenja pojedinih praslovenskih sufiksa i tvorbenih modela pokazali su, nadam se, širinu i raznoobraznost problema koje je naš autor nastojao da riješi. U njegovim radovima nalazimo takođe tumačenja geneze mnogih drugih imeničkih sufiksa koji su praslovenske odnosno rane slovenske inovacije, nastale putem apsorpcije ili aglutinacije. Od važnosti su, na primjer, Boškovićeva proučavanja geneze sufiksa koji su postali naslojivanjem starih sufiksa *-ja*, *-ña* i dr. na druge

⁶ *Сръскохрватско корѣнь*, стр. 404.

⁷ Vidi W. Boryś, *Geneza formaciji typu sch. kamek, kamečak*, *bułg. kamek*, Zbornik za filologiju i lingvistiku XXIII/2, Novi Sad 1980, str. 37—45.

⁸ *O praslovenskim pridevima na ūs*, str. 177—181.

tvorbene morfeme, npr. sufiksa *-l'a*, *-al'a*, *-al'ьka*⁹, *-ot'a*¹⁰, *-ar-ьna*¹¹ itd. Proučavanja takvih sufiksa i Boškovićeve tumačenja njihove geneze značajni su za poznavanje praslovenskog inventara tvorbenih morfema, za oblikovanje i kasnije preoblikovanje ovog inventara, dakle za istoriju praslovenskih tvorbenih morfema i modela kao i za poznavanje kasnije sudbine ovih morfema i modela. Važno je takođe da pojedine praslovenske tvorbene procese R. Bošković ne razmatra izolovano, već ukazuje na slične pojave, npr. na proširivanje drugih arhaičnih osnova drugim morfemama. Zanimljivo je, na primjer, upoređivanje razvitka mocionih i deadjektivnih derivata sa morfemom *-ī* (tj. kasnijih izvednica sa sufiksom *-ica*) sa razvitkom nekadašnjih osnova na *-ū-(>-y)* koje su bile proširivane morfemom *-ni* i iz kojih je izdvojen sufiks *-yni* u sličnoj službi. Autor se nije ograničio na isticanje sličnosti ovih procesa, već je nastojao i da nađe razloge zašto jedne ženske mocione imenice izvedene su sufiksom *-ica* dok su druge izvedene sufiksom *-yni*. U ovu analizu uključio je i druge praslovenske načine izvođenja ženskih imenica od muških, naime morfemama *-a* (npr. **sqsēda* od **sqsēdъ*), *-ja* (npr. **tbstja* od **tbstъ*), *-ьja* (npr. **gostьja* od **gostъ*)¹². Pitanju tvorbe mocionih derivata vraćao se i kasnije. U jednom svom članku razmatrao je pitanje tvorbe feminina od starih osnova na *-ī*¹³. U ovom je članku predložio novo objašnjenje geneze sufiksa *-ja*, *-ьja* u derivatima tipa **gospođa*, **gostьja*: prema njemu, ovi sufiksi »predstavljaju po svome postanku sekundarne praslovenske konglutinate, dobijene dodavanjem osnovnoga i mocionog *a* nekadašnjim praslovenskim osnovama na *ī*«.

Zanimljive i važne za poznavanje praslovenske tvorbe kao i za rekonstrukciju praslovenske leksike jesu i Boškovićeve analize strukture pojedinih arhaičnih tvorbenih modela, kao na primjer imenica tipa **morv-ьjb*¹⁴.

Kao što sam već pomenuo, R. Bošković je proučavao i tvorbu arhaičnih pridjeva. Značajna su njegova otkrića konkretnih prisvojnih pridjeva sa morfemom *-jb -ja -je* skrivenih u onomastičkoj građi¹⁵, analize pridjeva tipa sh. *oraći*¹⁶, zapažanja o arhaičnom tipu pridjeva sa morfemom *-ь -a -o* (kao **sviňa*¹⁷). Boškovićeve članak posvećen ovom posljednjem tipu de-

⁹ *Razvitak sufiksa...*, str. 165—174.

¹⁰ *Nav. djelo*, str. 151—155.

¹¹ *Nav. djelo*, str. 135—151.

¹² *Nav. djelo*, str. 75—77.

¹³ *Neka pitanja imeničke mocije i praslovenske derivacije*, str. 455—459.

¹⁴ *Srpskohrvatsko mravalj i sl.*, str. 283—288.

¹⁵ *Tri stare imenice koje nisu to*, str. 421—427.

¹⁶ *O pridevima tipa oraći*, str. 207—218. Upor. i *Srednjovekovno srpskohrvatsko oratī, oratā, oratō — arabilis*, str. 433—436.

¹⁷ *Povodom nekih toponima*, str. 379—392.

rivata, zajedno sa studijom W. Taszyckog (koji je obradio isti tvorbeni tip na poljskoj, uglavnom onomastičkoj građi)¹⁸, najvažniji su radovi o ovom tipu izvedenih pridjeva naslijeđenom iz indoevropskog.

Nije mi bio cilj da u ovom članku detaljno razmatram sve što je prof. R. Bošković napisao o praslovenskoj tvorbi riječi. Želio sam da zacrtam glavna (po meni) pitanja praslovenske tvorbe kojima se ovaj slavista bavio i da okarakterišem njegov doprinos poznavanju strukture praslovenskih riječi. R. Bošković nije obradio cijeli sistem praslovenske tvorbe. Proučavao je uglavnom strukturu odabranih tipova imenica i, rijeđe, pridjeva, a njegova su se ispitivanja svodila samo na analizu sufiksnih morfema. Ali uprkos ovom ograničenom opsegu analizovane građe R. Bošković je svojim radovima doprinio poznavanju strukture riječi u praslovenskom jeziku i tumačenju evolucije ove strukture, rekonstrukciji praslovenskog inventara tvorbenih morfema, poznavanju praslovenskih tvorbenih modela i funkcija pojedinih sufiksa. Njegove kritičke analize ranijih hipoteza i dobro obrazložena nova tumačenja pojedinih pojava, kao i sistematski pristup obrađivanim problemima dozvolili su da u znatnoj mjeri razjasni zamršena pitanja preoblikovanja strukture riječi do koga je došlo u doba praslovenske zajednice i koje je dovelo do postanka novih, tipično slovenskih tvorbenih modela i tvorbenih morfema.

Boškovićevi radovi, naravno zajedno sa radovima drugih ispitivača strukture slovenske riječi, omogućili su napredak u poznavanju praslovenske i opšteslovenske tvorbe riječi kao i razvitak ispitivanja istorije tvorbe riječi u pojedinim slovenskim jezicima. Njegova su proučavanja, indirektno ili direktno, uticala na najnovije sinteze praslovenske odnosno opštoslovenske tvorbe riječi, na parcijalne studije iz ove oblasti slovenske komparatistike. A nesumnjivo će uticati i na dalji razvitak ove grane slavistike, naročito zahvaljujući činjenici da, srećom, imamo na raspolaganju odlično izdanje Boškovićevih naučnih tekstova.

¹⁸ W. Taszycki, *Archaiczny typ przymiotników słowiańskich*, Z polskich studiów slawistycznych. Seria 3, Warszawa 1968, str. 51—54.

Wiesław BORYŚ

ASPECTS OF WORD-FORMATION IN PROTO-SLAVIC
IN THE WORKS OF RADOSAV BOŠKOVIC

S u m m a r y

Radosav Bošković has devoted a lot of attention to the study of various problems related to word-formation in Proto-Slavic, specifically to a comprehensive analysis of the structure of Proto-Slavic nouns and adjectives. His analysis of the derivatives and his interpretation of general and particular phenomena in the area of word-formation are a significant contribution to an elucidation of the word-structure in the Proto-Slavic language, to a better understanding of the genesis of particular suffixes and their functions, as well as of the patterns of wordformation. His interpretations of the restructuring of words in the primitive Slavic languages primarily by the addition of the more recently acquired morphemes to archaic stems are of special interest, as well as his reconstruction of the origin of particular suffixes obtained by agglutination or absorption.

